

Regina Merkienė

KALENDORINIAI PAPROČIAI VAKARŲ IR PIETŲ LIETUVOJE: ETNINĖS KULTŪROS BENDRYBĖS IR SAVITUMAI

Baltų etnogenezė ir etninė istorija tai lyg milžiniškas ledkalnis, vis labiau grimztantis į laiko vandenyną. Plika akimi nebeįžvelgsi tolimos praeities, o dabartis - ledkalnio viršukalnė, amžių vėjų padengta kultūrų sąnašų klodais, kuriuose sunku atpažinti, kas atėjo iš baltiškųjų gelmių, ir kas priklydo iš kitur.

Etnologams tenka iškelti prielaidą, kad baltų etnogenezė apima visus procesus, kurie vyko ir vyksta baltų etniniuose dariniuose. Šiandien tai dvi tautos - latviai ir lietuviai, kurių dabartinė kultūra taps pagrindu ateinančių kartų etninei kultūrai. Pasirinktoji tema - kalendoriniai papročiai mūsų atveju bus tik priemonė, padedanti nagrinėti etnines kultūros bendrybių ir savitumo klausimą, pasitelkiant duomenis tos lietuvių etnokultūros srities, kuri apima dėl krikščionybės įtakos į Europos kultūrą integruotus sinkretinių šventinių ritualų elementus.

Mūsų tyrinėjimas pagrįstas 1988-1991 m. Lietuvos istorijos instituto etnografinių ekspedicijų metu, padedant talkininkams, surinktais duomenimis pagal tam reikalui paruoštas programas¹ apie krikščioniškų religinių švenčių šventimą, taip pat dienų, susijusių su šventaisiais Jurgiu, Jonu ir kitais, paminėjimus. Panaudoti Lietuvos istorijos instituto rankraštyne saugomi XX a. pirmojoje pusėje užrašyti ūkinės tautosakos fragmentai, kurių nemažą dalį paskelbė Jonas Balys,² ir 1967-1987 m. autorės ekspedicijose renkant medžiagą kitomis temomis, užrašytos papročių nuotrupos.³

Mūsų tiriamasis laikotarpis - smarkaus pasaulėžiūros lūžio metas. Nekeliame sau tikslo tyrinėti liturginius dalykus. Apsistosime prie tų tikėjimų ir juos lydinčių veiksmų, kurių kilmė visų pirma siejasi su ikikrikščioniškuoju pasaulio suvokimu, susiklosčiusiu medžiotojų, gyvulių augintojų ir žemdirbių tarpe. Mūsų laikus šie ritualai pasiekė kaip ūkinio patyrimo dalis. Visa tai XIX a. pab. - XX a. pirmojoje pusėje Europoje daugiausia pritapo prie krikščioniškųjų religinių švenčių ir buvo tarsi atskaitos taškai ūkinei bei ritualinei veiklai.

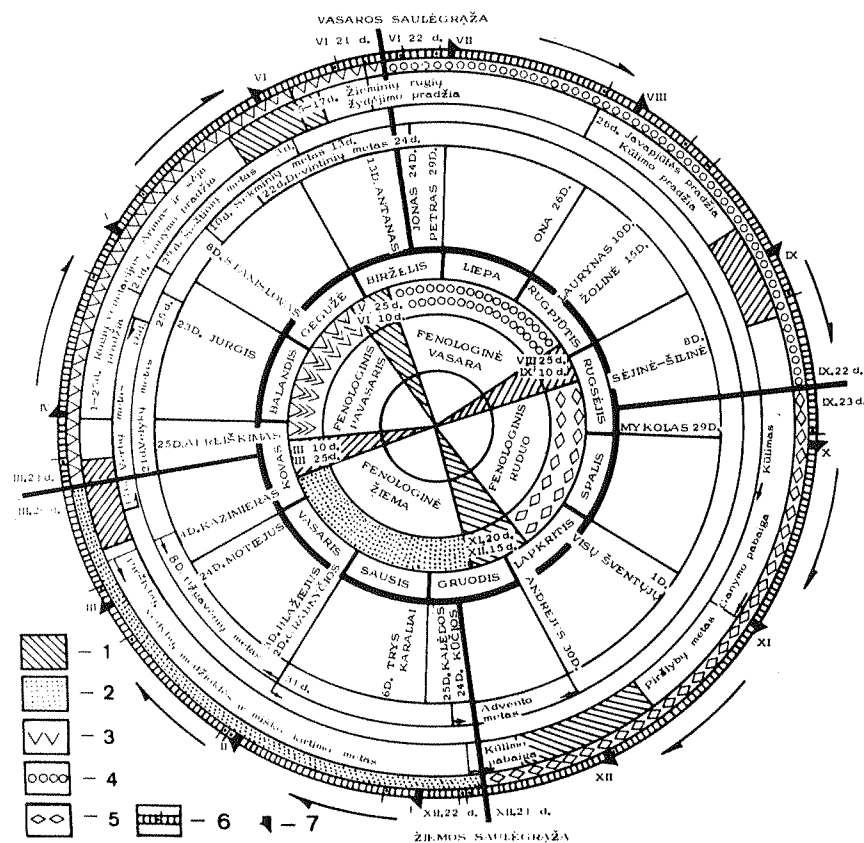
Daugelis XX a. pirmojoje pusėje Vakarų Lietuvoje - Žemaitijoje ir Pietų Lietuvoje - Suvalkijoje bei Dzūkijoje vyravusių kalendorinių papročių priklausė to paties laikotarpio ar bent XIX a. pabaigos Rytų, Vakarų ir Vidurio Europoje įprastų papročių grupėms. Tai apeiginiai veiksmai su saugomis (verba, kiaušiniai ir kt.), šventinės ugnys, saulėgražų meto vedybiniai burtai, karnavalas, orų spėjimai ir kt. Atskirų švenčių struktūros analizė rodo, kad vienu metu to paties etnoso ribose tos pačios šventės sandara ir vietinė reikšmė gali būti skirtinga.⁴ Mūsų tikslas - pažvelgti, kuo ypatinga Pietų ir Vakarų Lietuvos XX a. pirmosios pusės lietuvių et-

linė kultūra Lietuvos, senovės baltų arealo ir Europos gyventojų archetipinės pasaulėjautos liekanų kontekste. Visų pirma tenka panagrinti, koks tuo laikotarpiu Lietuvoje buvo religinis gyvenimas. 1927 m. rugsėjo 17 d. surašymo duomenimis, Lietuvoje daugiausia buvo krikščionių, ypač katalikų. Vakarinėje ir pietinėje Lietuvoje dar nemaža liuteronų tikėjimo žmonių. Tiesa, tai dažniausia vokiečiai, gyvenę miestuose ir miesteliuose, taip pat latviai. Vokiečių daugiausia buvo Vilkaviškio, Šakių, Tauragės, Marijampolės, latvių - Mažeikių, Kretingos ir Šiaulių apskrityse. Be to, Mažeikių, Šiaulių, Telšių apskrityse gana daug rusų stačiatikių⁵. Suprantama, kad juos visus su lietuviais neretai jungė draugystė ir giminystės ryšiai, todėl vieni ir kiti galėjo lengvai perimti svetimus papročius ar bent jų elementus, atitinkančius to meto jaunuomenės skonį. Ypač didelę vokiečių įtaką patyrė Klaipėdos krašto lietuviai per Antrąjį pasaulinį karą. Šios įtakos pasekmes dar galime nustatyti iš žmonių prisiminimų.

XX a. pr. Klaipėdos krašte buvo paplitęs pramogas ir puošnumą neigiantis pietizmas, nebuvo švenčiamos katalikiškos šventųjų dienos. Jau buvo sunykusi ir didžioji dalis su tomis dienomis susijusių papročių. Antrojo pasaulinio karo metais sparčiai diegiama vokiška kultūra. Moksleiviai mokėsi pramogauti, kaip vokiečiai. Vietoje per Jonines XIX a. statytos kupolės - stulpo su gėlių puokšte viršuje,⁶ ir laužo čia atsirado iš Vokietijos atklydęs visu mėnesiu anksčiau statomas gegužės medis. Prie jo dainuojamos vokiškos dainos, žaidžiami mokykloje išmokti žaidimai. Tuo pačiu metu keitėsi jaunosios lietuvininkų kartos savimonė ir savosios etninės kultūros paveldo vertinimas.

1915 m. visoje Lietuvoje vėl susivienodino katalikiškųjų šventųjų ir didžiųjų metinių švenčių datos. Sugrįžta prie daugelio Europos tautų naudoto Grigaliaus kalendoriaus. Tuo būdu Kūčių vakaras žymiai - per 11 dienų, priartėjo prie žiemos saulėgrąžos (1 pav.). Iki pat XX a. vidurio daugelyje Lietuvos vietų išliko su jomis susijusių vadinamųjų soliarinių ženklų. Joninių išvakarėse kuriami laužai ant žemės, ugnis iškeliamas medyje ar ant karties, rečiau - plukdoma kaip deganti smaluota valtis, į vainiką įstatyta žvakutė ar kitokia ugnis. XIX a. pab. Vokietijos šiaurėje šie papročiai jau buvo išnykę ar bent liko tyrinėtojų neužfiksuoti. Vadinas, Mažojoje Lietuvoje, Žemaitijoje ir Suvalkijos vakaruose Joninių ugnys išliko kaip etnis lietuvių bruožas. Tiesa, ties Lenkijos siena etninės specifikos vertės šie laužai neturėjo, nes Lenkijoje lenkai taip pat ant kalnų ir ganyklose kurdavo Joninių laužus.⁷

XX a. šiauriau Nemuno buvo susidaręs arealas, kuriame ugnį degindavo iškeltą į viršų, tarsi fakelą. Tai smaluota stebulė, rečiau - visas ratas. Kaip žinia, papročių tyrinėtojai deginamą ratą laiko soliariniu ženklu, tačiau Lietuvoje daug dažniau degino tik stebulę. Veiksmai su ja verosimniau manyti, kad deganti stebulė išreiškė ne tiek saulės kelionę dangumi ir jos galios stiprinimą, kiek sąsajas su vaisingumo kultu, derliaus apsauga. Pajamą pilami grūdai, kad būtų daigūs, o pasėliai - nepiktžolėti. Uždegta sta-

1 pav. Astronominio, agrarinio-ūkinio, fenologinio ir religinio kalendoriaus svarbiausiųjų datų sąvadas: 1 - percinamasis laikotarpis tarp metų laikų, 2 - fenologinė žiema, 3 - fenologinis pavasaris, 4 - fenologinė vasara, 5 - fenologinis ruduo, 6 - mėnesio dienos, 7 - pirmoji mėnesio diena. Fenologinis kalendorius sudarytas remiantis LTE.

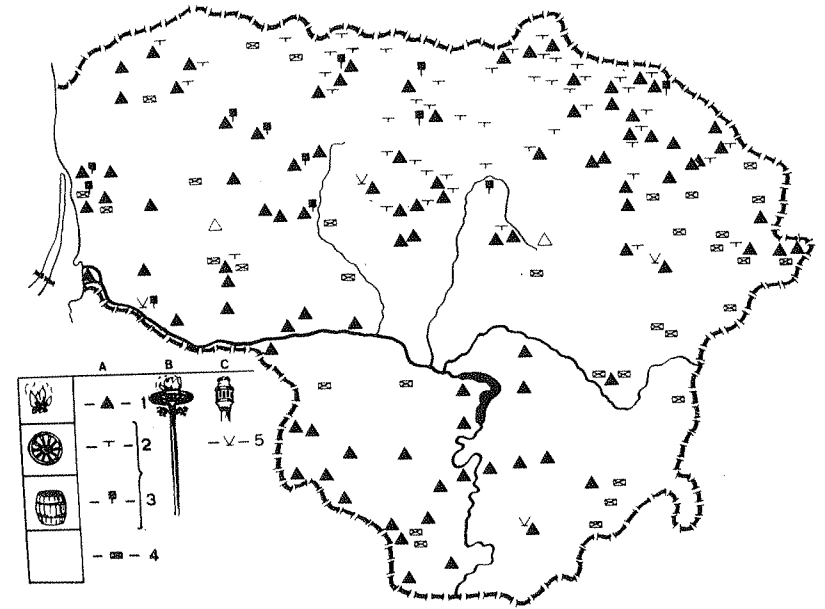
bulė tiek, kiek pasiekė jos šviesa, turėjusi padidinti javų derlių.⁸ XX a. tokia deginimo prasmė jau nyksta, daugelis jos nė nežino, transformuojasi ir pats paprotys. Žemaitijoje pradedama kelti vietoje stebulės degutinė, kibiras su degutuotais daiktais ir tošimis, o dabar šiaurės Lietuvoje jau kartais deginama automobilio padanga, neteikiant tam jokios ritualinės reikšmės.

Stebulės deginimo paprotys nusitęsė į Latviją. Deja, šiuo metu nėra skelbtų duomenų, kaip toli jis siekė. Šiauriniame Žemaitijos pakraštyje XX a. pirmojoje pusėje dabartinių Mažeikių ir Akmenės rajonų šiaurėje stebulės deginimas jau buvo labai apnykęs (2 pav.). Tų vietų lietuviai dažniausiai teigė, kad tai latviškas paprotys.⁹ Tokia atvirkštinė tikrovei nuomonė dažniausiai pasitaiko ten, kur susisiečia dvi tautos, turinčios panašius kultūros reiškinius, ypač kai norima pabrėžti savo ir kitos tautos papročių išskirtinumą. 1988 m. etnografinėje ekspedicijoje Punsko apylinkėse lietuviai panašiai vertino kai kuriuos etnografiniai Lietuvai būdingus Mazovijos lenkų verbų šventės papročius.¹⁰

Antra vertus, Joninių ugnys-laužai būdingi ir finougrams. Jie paplitę Estijoje,¹¹ tačiau šiaurės slavai-rusai turi menkai išrutuliuotą šią tradiciją.¹² Tai rodo, kad etninė papročio forma ne visuomet unikali, gali turėti atitikmenų kitose tautose ir neabejotinai siejasi su laiko dimensija.

Joninių laužo funkcija XX a. Lietuvoje taip pat kito, ir jos sąsajos su soliariniu kultu labai menkos. Joninių laužo kūrenimo, kaip ir stebulės deginimo, paprotyje rasime derliaus apsaugos, vedybinių ir apvalomųjų reikšmių nuotrupų. Žemaitijoje pasitaikė pavienių atvejų, kai į Joninių laužą buvo metamos iš pievų ir javų išravėtos piktžolės-dilgėlės, usnys. Analogiško reiškinio pėdsakų išliko Aukštaitijos šiaurėje.¹³ Šio veiksmo prasmė siejasi su pastangomis išnaikinti sukultūrintai ekologiškai sistemai kenkiančias laukinės ekologinės sistemos apraiškas ir tuo pačiu metu užkirsti kelią jų plitimui ateityje.

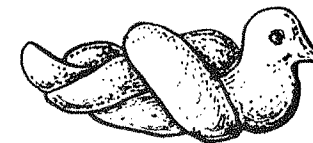
Sąsajos su baltiškojo arealo gyventojų pasaulėjauta pastebimos ritualiniuose valgiuose. Tarp jų išsiskiria Kūčioms kepama iš kvietinės mielinės tešlos, rečiau - kitokios, pyraginė paukštė. Ji vadinama antyte, antuke, paukštuku, karveliuku, gaiduku, viščiuku. Ritualinę šio paukščio prasmę liudija tai, kad ir dabar jis kepamas dažniausiai tik nevedusiems vaikams, padalijamas po vieną, o jo kūną sudaro paprastas tiesus mazgas, galvytė ir uodegytė - to mazgo galai (3 pav. :1). Panašų ritualinį paukštį, tik sumegztą dvigubu mazgo - aštuoniuke, matome slavų ikrikščioniškos religijos tyrinėtojo B. Rybakovo knygoje (3 pav.:2).¹⁴ B. Rybakovo nuomone, šis paukštis simbolizuoja dangų.¹⁵ K. Mošinskis teigė, kad paukščiai slavų pasaulėjautoje - tai sielos.¹⁶ Tokių metampsichozės pėdsakų randame ir Lietuvoje.¹⁷ Įdomus ir tas faktas, kad (iš K. Mošinskio cituotų šaltinių) Baltarusijoje buvo manoma: antys - tai skenduolių sielos.¹⁸ L. Niderlė tarp kitų sielos persikūnijimo formų minėjo karvelį,¹⁹ kuris taip pat laikytinas krikščioniškuoju simboliu, šven-

2 pav. Joninių ugnys XX a. viduryje: 1 - kuriamas laužas, 2 - deginama stebulė arba ratas (retai), 3 - deginamas ant stulpo iškeltas smalinėje degutas, 4 - Joninių ugnys nebekuriamos, 5 - stebulė deginama žemai. Žemėlapis sudarytas remiantis jau minėta ekspedicijų metu autorės surinkta medžiaga. Reiškiau nuoširdžią padėką Žilvičiui Šakniui, kuris maloniai pasiūlė pasinaudoti jo surinkta medžiaga tuo klausimu (ES. B. 1318, 1319, 1325, 1330, 1334).

3 pav. Apeiginiai paukščiai: 1 - Lietuvoje valgomi per didžiausias šventes: a - antytė, b - karveliukas, piešinys skelbtas: R. Merkienė. Pasitiekime Kūčioms // Rankdarbiai. 1991. gruodis. Nr. 11. P. 8; 2 - viversys, piešinys skelbtas: Рыбаков Б.А. Язычество древних славян. М., 1981. С.37.

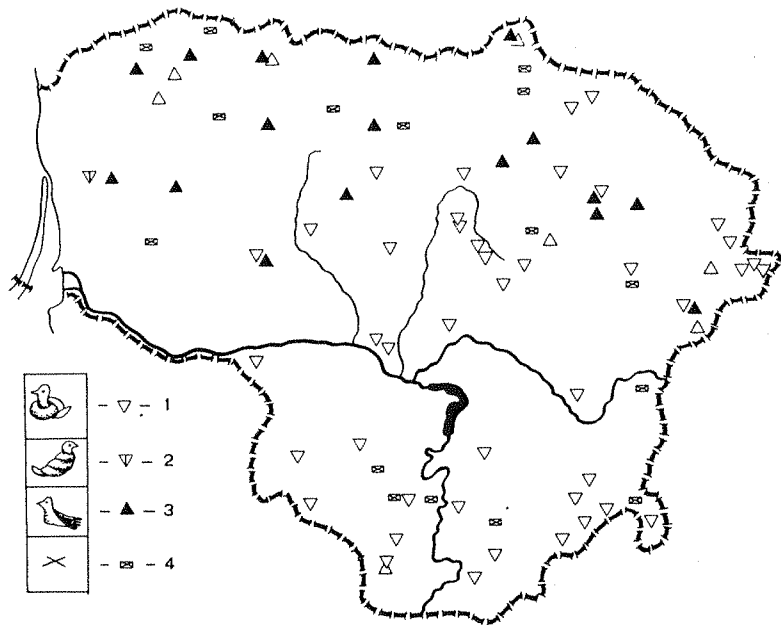
«ЖАВОРОНКИ»

tosios dvasios išraiška. Tešliniai karveliai kepami Kūčioms rytų Lietuvoje (4 pav.), tačiau XX a. jiems nebe-teikiama jokia tiesioginė apeiginė prasmė. Taip pat nepavyko rasti prisiminimuose užuominų apie jų sąsajas su mirusiųjų pasauliu. Pyraginių paukščių Žemaitijoje išsikepama ir kitomis progomis. Šiauriau Nemuno

dar neseniai buvo vakarų Lietuvos dalį apimantis arealas, kuriame iš pyraginės ar duonos tešlos kepdavo paukštelių (varnikė, karvelis), išspaudytus pirštais (4 pav.). XX a. Vakarų Lietuvoje jie neturėjo kalendorinės apeiginės reikšmės. Gali būti, kad čia susiduriame su transformuota vietine arba iš Vakarų Europos per Latviją priklydusia ankstesnės epochos tradicija, kuri XIX a. dar tebebuvo gyva Vokietijoje sorbų tarpe.²⁰

Apie apeiginius paukščius, sumegztus iš volelio, į pietus nuo Lietuvos duomenų nepavyko rasti. XIX a. Vokietijoje ir Lenkijoje vyravo įvairūs lipdyti ar formele išspausti žvėreliai, kuriuos švenčių proga dovanodavo vaikams.²¹

Kyla klausimas, kas sieja lietuvių ir rytų slavų apeigines paukštes? Visų pirma, ši kultūros bendrybė yra iš sakralinės maginės sferos.²² Ant- ra, gali būti, kad sumegzta mazgu iš tešlos volelio paukštė kilo iš baltiškojo totemistinio pasaulio supratimo. Šiandieną į šį klausimą dar per anksti atsakyti, nes neturime duomenų iš vakarų baltų sričių, esančių už Lietuvos ribų. Jų neturime net iš Latvijos, nekalbant apie visą baltų genčių junginių teritoriją. Mes nepajėgūs spręsti apie analogiškų simbolių vartotojų etnogenezę iš archetipinio paveldo. Nuostabą keliantis anties pavidalo ritualinių indų paplitimas nuo Baltijos pajūrio iki Sibiro platybių

4 pav. Apeiginių paukščių paplitimas XX a. viduryje: 1 - paukštis iš tešlos volelio, surišto mazgu, 2 - paukštis iš susukto volelio, 3 - pirštais suformuotas paukštis, 4 - vietovės, kuriose apeiginio paukščio nekepė. Žemėlapis sudarytas remiantis autorės ekspedicijų medžiaga.

greičiausiai sietinas su žvejų ir medžiotojų kultūra, susiformavusia panašioje ekologinėje aplinkoje. Žemdirbių kultūroje paukščio simbolis neprarado savo prasmės, tačiau jis mus pasiekė jau transformuotu pavidalu.

Kaip ir D. Zeleninas, N. Nikolskis zoomorfinius kepsnius siejo su vaisingumo magija²³: XX a. pradžioje baltarusiai Jurginėms kepdavo tešlainius naminius gyvulius, kuriuos šeimininkė padalydavo į tris dalis - šeimininkui, piemeniui ir sau. Juos valgydavo, kai išgindavo pirmą kartą, kad tais metais būtų daug gyvulių. Panašią - vaisingumo padidindimo prasmę baltarusiams turėjo ir kepiniai su žuvies atvaizdais²⁴. Kokią prasmę žuviai-lydekai ir pyraginei antytei vakarų baltai galėjo teikti žiemos solsticijos laikotarpiu, tiesioginių duomenų nėra. XX a. lietuvių požiūris atsiskleidžia folklore per mergaitės ir lydekos, taip pat mergaitės ir anties paraleles. Lydeka iš vandens-mirusiųjų pasaulio. Dainose mergina, nepatenkinta savo gyvenimu, priekaištuoja, kam jos mažos nepaskandino: būtų tapusi raiba lydekėle - žvejų martele. Tačiau paukščiai priklauso meilės ir vedybų simbolių grupei. Dviejų šakų dainose randame ir bernelio iš vienos pusės, o iš kitos pusės - antelės ir antino, kregždėlės ir štarelio, rugiuose neva gyvenančio žebrio ir žmonių bendrijos (pvėjų) veiksmų bei jų tikslo siužetines paraleles. Visais atvejais kalbama apie nuotakos išvedimą į svetimą šalį. Šie mažiems arealams būdingi įvaizdžiai greičiausiai yra pakeitę savo simbolinį turinį ir nebegali būti paaiškinti remiantis dabartinių etnografinių ekspedicijų duomenimis. Paukščio-anties senovinę reikšmę galime tik numanyti. Ji gali sietis su universaliais mąstymo bei veiklos archetipais, būdingais daugeliui pasaulio tautų, pasiekusių tam tikrą civilizacijos lygį, kai gyvulys ar žvėris, galintis palaikyti žmonių gyvybę, savo gyvybės kaina suteikti jam jėgų ir taip nulemti jų ateitį, laikomas su gentimi krauju ryšiais susietu protėviu.

Sugretinus kelis lietuvių ir jų kaimynų kultūros elementus, matyti, kad kalendorinių švenčių kultūros bendrybės XX a. užėmė daug didesnę arealą, negu siekė lietuvių etnografinės ribos. Tačiau jų negalime sieti vien su senovine vakarų baltų kultūra apskritai. Vakarų ir pietų Lietuvoje XX a. pirmoje pusėje egzistavę savitumai - tai ne tik vietiniai bendrybių variantai, kurių dalis susiklostė XX a., bet ir savitos lietuvių pasaulėjautos išraiška. Tolimesnis lietuvių pasaulėjautos ir jos sąsajų su kalendorinių švenčių archetipiniais elementais tyrimas ateityje prisidėtų prie gilesnio baltų regioninės etnokultūros pakitimų nušvietimo.

Išnašos:

¹ ES B. 1332, 1336, 1338, 1339, 1342-1344, 1346, 1347, 1349, 1403, 1405, 1407, 1409-1414, 1416.

² Balys J. Lietuvių žemdirbystės papročiai ir tikėjimai. Silver Spring MD. 1986.

³ ES. B. 1275.

- ⁴ Merkienė R. Išginimo ritualų analogijos bei arealai Lietuvoje ir vakarų Baltarusijoje (XIX a. antroji - XX a. pirmoji pusė) // Iš lietuvių etnogeozės. V., 1981. P. 100-112.
- ⁵ Lietuvos gyventojai: Pirmojo 1923 m. rugsėjo 17 d. visuotinio gyventojų surašymo duomenys. Kaunas, 1923. P.19-25, 37-38, 42-45.
- ⁶ Vilmantienė O. Joninių papročiai Prūsų Lietuvoje // Gimtasai kraštas. 1941. Nr. 1-2. P. 117.
- ⁷ Гандцкая О.А. Поляки // Календарные обычаи и обряды в странах зарубежной Европы. Конец XIX - начало XX в. М., 1978. С.176.
- ⁸ Balys J. Lietuvių žemdirbystės papročiai ir tikėjimai.
- ⁹ ES. V. 1411. L. 3.
- ¹⁰ ES. V. 1341. L. 11.
- ¹¹ Vilkuna K. Finnisches Brauchtum im Jahreslauf // Folklore Fellows Communications. Nr. 206. P. 174, 175.
- ¹² Зеленин Д.К. Восточнославянская этнография. М., 1991. С.396.
- ¹³ Šliavas J. Žemelio apylinkės: Kultūros ir švictimo apybraiža. K., 1985. P. 81.
- ¹⁴ Рыбаков Б. А. Язычество древних славян. М., 1981. С.37.
- ¹⁵ Ten pat. P. 38.
- ¹⁶ Moszyński K. Kultura ludowa słowian. Warszawa, 1967. T.2. Cz.1. S. 552.
- ¹⁷ Dundulienė P. Paukščiai senosiuose lietuvių tikėjimuose ir mene. V., 1982. P.42.
- ¹⁸ Moszyński K. Kultura ludowa słowian. T. 2. Cz. 1. S. 552.
- ¹⁹ Ten pat.
- ²⁰ Langematz R., Nedo P. Sorbische Volkskunst. Bautzen, 1968. S.160, 161.
- ²¹ Филимонова Т. Д. Немцы // Календарные обычаи и обряды в странах зарубежной Европы. М., 1973. С.151,152.
- ²² K. Mošinskis teigė, kad viena iš maginių praktikų Europoje buvo mazgų rišimas. Juos užmegzdavo, linkėdami kam nors laimės, gyvenimo, kad ką nors prisimintų: Moszyński K. Kultura ludowa słowian. T. 2. Cz. 1. S. 292.
- ²³ Зеленин Д.К. Восточнославянская этнография. С.401. Нікольскі Н.М. Жывелы у звычайях, обрадах і вераньнях беларускага сялянства. Працы сэццыі Этнографіі. Выпуск III. Менск, 1933. С. 37.
- ²⁴ Нікольскі Н.М. Жывелы у звычайях..... С.39.

Regina Merkienė

**CALENDAR CUSTOMS IN WEST AND SOUTH LITHUANIA:
SIMILARITIES AND PECULIARITIES OF ETHNIC CULTURE
(LATE 19TH - FIRST HALF OF 20TH C.)**

Summary

According to the supposition that ethnogenesis involve all the processes in the past and at present time in ethnic groups, our goal is to analyze the peculiarities of calendar customs in South and West Lithuania in the archetypical context of world attitude of the ancient Balts areas and the inhabitants of Europe. The customs have reached our times as a part of experience connected with Christian religions holidays, which become the ground for house hold ritual activity. The analysis of ritual actions has shown that the same elements may express the similarities of the Lithuanian ethnic culture as well as its peculiarities depending on the fact how far beyond the limits of ethnographic Lithuania the area extends, its configuration formed due to historical conditions. In the Klaipėda Region in the first half of the 20th century St. John festivity (Joninės) fires and burning of wheel hubs is considered to be an ethnic Lithuanian feature while at the borders with Latvia and Poland - this similarity of culture is unifying the nations.

Relations with the inhabitants of the Balts territories and world attitude is noticeable in ritual dishes. Ducks picture used in rites - a reality, spread in greater area than the area of the ancient Balts. In Lithuania in the 20th century it is a pie - duck, other birds are baked very seldom, which is baked for Christmas Eve supper. In South and West Lithuania it's a relic of the Baltic culture layer which is extending towards the East from Lithuania.

But in world attitude of the 20th century a bird as a symbol of heaven and soul is more frequently met among the Slavs, only some traces of this metempsychosis are met in Lithuania. In both cases a knotted from dough bird could possibly be originated from the totemic world understanding in the culture of hunters and fishers.

The similarities of calendar holidays culture in the 20th century cover a significantly greater area than the Lithuanians ethnographic borders. They can't be connected with the ancient culture of the west Balts or the Baltic culture on the whole. In West and South Lithuania in the first half of the 20th century then existing peculiarities are the variants of the local similarities, part of which has been formed in the first half of the century as the expression of word attitude by the Lithuanians or, at least, by part of them.

Регина Меркене

КАЛЕНДАРНЫЕ ОБЫЧАИ В ЗАПАДНОЙ И ЮЖНОЙ ЛИТВЕ: ОБЩЕЕ И ОСОБЕННОЕ В ЭТНИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЕ

Резюме

Исходя из положения, что этногенез любой этнической общности охватывает все с нею связанные процессы как прошлого так и настоящего времени, наша цель проанализировать в архетипном контексте своеобразности календарных обычаев южной и западной Литвы как проявление мировосприятия потомков жителей древнего ареала балтов и Европы. Эти обычаи дошли до настоящего времени как часть самовыражения, связанного с христианскими религиозными праздниками, которые стали основанием индивидуальной, семейной и общинной ритуальной деятельности. Анализ ритуальных действий показывает, что идентичные элементы могут выразить как универсалии литовской этнической культуры, так и специфику в зависимости от факта, как далеко за пределами этнографической Литвы простирается конкретный ареал и какие исторические условия сыграли главную роль в образовании его конфигурации. В первой половине XX в. праздничные костры и зажженные на шестах колеса на кануне Иванова дня (Joninės) в Клайпедском крае можно воспринять как этническую литовскую специфику, однако на латышском и на польском пограничье - как объединяющие народы черты идентичной культуры мировосприятия.

Относительная идентичность мировосприятия жителей территории балтов особенно заметна в формах праздничной пищи. Скульптурные изваяния древней ритуальной реалии - деревянной и металлической утки были распространены на более широком пространстве, чем ареал балтов. В XX в. в Литве на вечер перед Рождеством для детей пекут сплетенную или вылепленную из теста птицу, преимущественно также утку. Ареал этого реликта балтской культуры простирается по всей Литве. Однако птица, как символ небесной сферы или души усопшего, особенно утопленника, наиболее распространена среди славян. В Литве аналогичное восприятие встречается весьма редко. Возможно выпечка тестовых фигур птиц на кануне календарных праздников и связывание их с небесной сферой корнями опирается на тотемическое понимание мира, возникшее в племенах древних охотников и рыболовов.

В XX в. некоторые общие черты культуры календарных праздников были характерны ареалу, заходящему далеко за пределами этнографической Литвы. Их генезис нельзя связывать с древней культурой западных балтов и культурой балтов вообще. В первой половине XX в. в западной и южной Литве существующие специфические явления - это просто локальные варианты универсальных культурных явлений.

Некоторые из них сформировались лишь в первой половине XX века как результат самовыражения в новых условиях сложившегося мировосприятия литовцев или по крайней мере определенной их части.

SL 2297. Tiražas 500 egz. Užs. Nr.262
Laido UAB "Arlila", Kanto g. 21 -15, Vilnius
Spausdino UAB "Ergos spaustuvė"
P.Vileišio g. 18, 2055 Vilnius